

Over het lezen van kunst – of het oefenen van aandacht

Beste mensen,

Ik was deze zomer op vakantie in de Franse Pyreneeën. De camping waar we verbleven, kreeg elke dag visite van een kwikstaart. Het vogeltje was te zien in steeds dezelfde boom en op steeds hetzelfde stukje gras; en 's middags was hij weer verdwenen. Op een zonnige vakantieochtend observeerde ik zijn bezoekje. In een stille, tijdloze wereld zag ik de trotse welving van het kopje, de nette verzameling staartveren, de beweeglijkheid van het volmaakte vogeltje. Toen hij wegvloog slaakte ik een diepe, tevreden zucht.

Terug van vakantie voelde ik me overweldigd door de 127 e-mails, de post, de was, afspraken op de kalender, appjes, telefoon en Facebook. Ook moest er een 'mini-college' op papier. En hoewel ik het zelf had toegezegd, keek ik bevreemd naar het ontwerp van de flyer in mijn mailbox, mij door Janna toegestuurd. Van de rust van de vakantie naar de drukte van alledag; het was me veel te veel. Om dan ook nog iets zinnigs te willen zeggen over het lezen van kunst....

Totdat me inviel dat ik een bondgenoot had. Hij stond al een tijdlang te verstoffen in de boekenkast. Ik heb hem vandaag meegenomen: Matthew B. Crawford heet hij. Hij is filosoof aan de universiteit van Virginia. En Matthew begrijpt mijn probleem. Want hij schrijft in dit boek, 'De wereld buiten je hoofd', over wat hij noemt 'een aandachtscrisis in het huidige bestaan.' Hij vraagt mij, en hij vraagt jou: wat vind jij écht de moeite waard om aandacht aan te besteden? En als je daar een antwoord op weet; hoe kan je daar dan de ruimte voor scheppen in je dagelijks leven?

Dat is nog niet zo eenvoudig. Aandacht is namelijk een schaars goed. Dat klinkt misschien heel theoretisch, maar ik laat het graag zien in een klein concreet experimentje. (...). Natuurlijk is dit een trucje, maar het maakt heel helder duidelijk dat we ondanks álles wat we allemaal kunnen en weten, we ook heel beperkte mensen zijn. We hebben maar één aandacht.

Ik beschreef zojuist hoe het voor mij voelde toen ik thuiskwam van vakantie; alsof ik al die ballen tegelijk op moest vangen. Crawford geeft hier een nog veel levendigere beschrijving van in zijn boek. Met nuance en diepgang beschrijft hij de vele soorten prikkels, die in toenemende mate ons leven infiltreren, ons afleiden en ons 'zelf' versnipperen. En hij geeft boeiende verklaringen voor de oorzaken van die toename.

Misschien meen je dat deze filosoof nogal een zwartkijker is. Iemand die zich voortdurend overprikkeld voelt, kan zich daar toch voor afschermen? Ook daarin hebben mensen hun beperkingen; prikkels zijn voor ons enorm aantrekkelijk, zelfs verslavend. Een 'like' op Facebook bijvoorbeeld veroorzaakt een klein piekje in de dopamine-aanmaak in onze hersenen; dat voelt als een ultrakort geluksgevoel. Daar kunnen we niets aan doen, dat is gewoon onze biologie. En zodra het dopamineniveau daalt, volgt dat zuigende gevoel van onrust en leegte, en beweegt onze duim alweer naar Facebook. En iedereen heeft zo zijn eigen 'onrustmonstertjes' die voortdurend om voeding vragen; bij jou is het misschien niet Facebook, maar hard werken, voortdurend je mail bekijken, chocolade eten, wijn drinken, televisie kijken, vul het zelf maar aan. Dat wat snelle

bevrediging geeft, maar wat eigenlijk, als je er goed over nadenkt, niet van fundamentele waarde is voor jou. En als je daar los van raakt, van jouw fundament, verlies je uiteindelijk plezier en voldoening in het leven van alledag.

Daarom pleit Crawford voor het oefenen van gedisciplineerde aandacht. Aandacht voor dingen die zich soms niet zomaar vanzelf aan ons overgeven, maar die wel écht 'van ons' zijn. Zoals dat moeilijke boek toch lezen. Of leren lesgeven, leren pianospelen. Een mooie boekenkast maken. Een recensie, brief of een gedicht schrijven. En daar komt een specifieke vaardigheid van mensen bij om de hoek; ons vermogen om te verbeelden. Mensen kunnen reflecteren en evalueren, nadenken over het verleden of de toekomst, en via al die verbeeldende activiteiten geven we betekenis aan de wereld om ons heen. Door moeite en aandacht te investeren, en tijd te nemen voor verbeelding, krijg je een andere verhouding tot de wereld om je heen.

Miriam, Janna en Jan Alwin vertelden mij in de aanloop naar deze opening vandaag over hun blik op de wereld.

Jan Alwin bleef het dichtste bij; in het Stedumer bos. Hij maakte een serie van 12 foto's. Bijzondere beelden: zwart-wit en ingekaderd in 22 bij 22 centimeter, maar met een soms toch bijna sprookjesachtige sfeer. Het feit dat er geen mens te zien is lijkt een uitnodiging aan de kijker; kóm dan, kom eens kijken in dit diepe donkere bos!

Jan Alwin zei er zelf over: "We hebben maar een klein bosje, maar je wilt toch laten zien dat je iets van wildernis hebt." Maar is het wildernis, of is dit toch vooral kunst? Jan Alwin speelt vaardig met de suggestie van natuur, en laat ons zo een ongezien bos zien. 'Gewoon' ons eigen Stedumer dorpsbosje, pal achter mijn achtertuin.

Hij maakte de serie met de Rolleicord, een 6 bij 6 camera, en ontwikkelde de foto's in de doka, thuis in de badkamer. Jan Alwins fascinatie voor de technische kant van dit ambachtelijke proces zorgt ervoor dat hij heel geconcentreerd werkt. Elke stap is onherroepelijk; een wereld van verschil met een foto bewerken achter de computer.

De werkzaamheden lijken een pingpongspel tussen controle uitoefenen en overgave aan het proces. Controle zit in het nauwkeurig timen van de ontwikkeltijd van de foto. Dat bad met ontwikkelstof wiegen als was het een baby, al wapperend zachte overgangen van licht en donker creëren in de afdruk; daarin zit een overgave aan de magie van het fotografisch proces. Resultaat zijn 12 onnadrukkelijke foto's. Als je ze voorbij bent gelopen denk je al gauw: ik wil eigenlijk nóg een keer kijken. En dat is een groot compliment voor de subtiliteit van dit werk.

Miriam sloeg de vleugels wat verder uit. Vanuit Stedum fietst ze met regelmaat naar het Werkman College, waar ze lesgeeft. Voor deze expositie maakte ze per gefietste kilometer een serie foto's, die ze later verwerkte tot 20 kunstwerken. De foto's waren een geheugensteun, een inspiratiebron. Terwijl we de door Miriam gemaakte werken bekeken, twee weken geleden, achter in de tuin in de stralende zon, zei ze wat verbaasd tegen me: "Kijk, het ziet er totaal anders uit dan de waarneming!" Uit bomen, gras en doorkijkjes creëerde Miriam een ritme in lijnen en volumes, uitgewerkt in uiteenlopende materialen. Van lijntekeningen naar naaiwerk, van een linoleumsnede tot de tekening in schoolbordkrijt van het Werkman College.

Miriam kan mooi vertellen over hoe het scheppen van deze beelden niet vanzelf gaat. Eerst moet tijd en ruimte worden georganiseerd. Dan de gedisciplineerde aandacht waarmee de vormen zich langzaam laten vangen, via schetsen. Heel wat versies sneuvelen voor de eenvoud zich manifesteert.

Miriam zegt daarover: “Ik kan het niet bedénken, ik moet het doen. En ik moet daarvoor in de rust zijn.” Nu ze deze serie heeft gemaakt, is het fietsen van huis naar school veranderd. Ze vertelde daarover: “Ik heb mezelf verrast. Ik kijk nu heel anders naar het landschap, ik zie veel meer. Het fietsen is er leuker door geworden.”

Janna neemt ons mee naar Noordpolderzijl, maar ook naar Duitsland, Tsjechië, Denemarken en België. Ze is al lang weer terug, maar in haar foto's gaan we mee op vakantie en dagjes weg. Janna gebruikte een compactcamera met een dioramafunctie. Die dioramafunctie maakt sommige delen scherp, andere juist onscherp, en geeft de kleuren meer verzadiging. Janna brengt haar fotorolletjes doorgaans naar een vakfotograaf en overlegt dan over hoe ze moeten worden ontwikkeld, maar nu ging alles gewoon naar de Fujifabriek, en was bovendien de opdracht op glanzend papier af te drukken. Dat levert onverwachte beelden op.

De gefotografeerde landschappen hebben een zweem van kunstmatigheid, die versterkt wordt door het kleurpalet. Hoewel je er meteen om gaat glimlachen, denk je ook onmiddellijk: is dit wel echt? Toen Janna me een paar weken geleden een eerste foto uit deze serie stuurde, was ik ervan overtuigd dat het een gefotografeerde maquette betrof. Het heeft iets van een modeltreinenlandschap, je verwacht elk moment een kinderhand die het beeld binnenzeilt en een poppetje zal verplaatsen. Janna vraagt ons: *Is dit echt? Wanneer is iets echt? Wanneer is het nep? Wanneer is iets kunst?* Spannende vragen. Spannende foto's, die tegelijkertijd geruststellend zijn. Dat komt door al die poppetjes, die overal in het beeld rondwandelen. Janna zegt erover: “Op de plekken waar ik fotografeerde, waren meestal meerdere mensen precies hetzelfde aan het doen; wandelen, rondkijken; recreëren. Mensen zijn dus eigenlijk niet heel verschillend!” De mensen in deze taferelen zijn klein in beeld gebracht, en krijgen daardoor iets kwetsbaars in hun gedeelde behoefte om samen een dagje uit te zijn.

Elk van de kunstenaars opereert binnen een bepaald spanningsveld. We zien de wereld buiten hun hoofd, en de wereld in hun hoofd tot een bijzondere botsing komen. Bij Jan Alwin is het bos woest en suggestief groot, maar eigenlijk maar klein; sprookjesachtig, en toch ook sober. Bij Miriam is de route van Stedum naar Stad van heel gewoon heel ongewoon geworden; alsof er niet meer wordt gefietst, maar veel meer worden meegevoerd in structuren, lijnen en volume. Bij Janna zijn toeristische pleisterplaatsen kunstmatig en grappig, maar ook verwarrend en ontroerend tegelijk. Elk van hen nam afstand om aandachtig en gedisciplineerd te kijken, en dat kostte soms best moeite. Van het wiegen van het ontwikkelbad tot het maken van een selectie uit honderden foto's, van het bevechten van tijd tot het eindeloos schetsen.

Miriam, Janna en Jan Alwin zijn elk op hun eigen manier, met hun eigen blik, meesters in het kijken zelf. Meesters in het jarenlang oefenen van aandacht. Zij laten ons, het publiek, daarin delen. In al mijn dagelijkse worstelingen met tijd, ruimte en aandacht, ben hen heel dankbaar dat ze die moeite nemen. Janna zie iets over waarom ze die moeite neemt, en haar uitspraak bleef bij mij hangen. Ze zei: “Met kunst wil je altijd iets vertellen.” En voor mij vertellen elk van deze kunstwerken verhalen. Verhalen die je kunt lezen, als je een voorbeeld neemt aan de kunstenaars zelf. Doe moeite, en neem tijd, rust en ruimte om het getoonde te bekijken.

Ik wens u een heel mooie ontdekkingstocht, en dank u voor uw aandacht.